

UOT 159.9.

Mətanət Valeh qızı Əliyeva
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant
Bakı Dövlət Universiteti
Orcid -0000-0001-7510-964X

YENİYETMƏLƏRDƏ BÖHRAN HALLARI ZAMANI PSIXOLOJİ YARDIMIN ROLU

Матанат Валех гызы Алиева
докторант по программе доктора философии
Бакинский государственный университет

РОЛЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ ВО ВРЕМЯ ПОДРОСТКОВОГО КРИЗИСА

Matanat Valeh Aliyeva
doctorial student in the program of doctor of philosophy
Baku State University

THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL HELP DURING ADOLESCENT CRISIS

Xülasə. Məqalədə yeniyyətlərdə psixoloji böhran zamanı psixoloji dəstək məsələləri araşdırılmışdır. Yeniyyətməlik dövrü psixoloji böhran dövrü kimi xarakterizə olunur. Bu dövrdə psixoloji böhran yaşayan yeniyyətmələr müxtəlif çətinliklərlə qarşılaşır və bu baxımdan psixoloji dəstək xüsusi aktualıq kəsb edir. Tədqiqatlar göstərir ki, yeniyyətməlik dövründə psixoloji dəstək alanlar digər yeniyyətmələrə nisbətən bu dövrü daha rahat keçirir və psixoloji baxımdan daha sağlam olurlar.

Açar sözlər: *Yeniyyətməlik dövrü, psixoloji böhran, psixoloji dəstək, psixoterapiya, psixokorreksiya*

Резюме. В статье исследуются вопросы психологической поддержки во время психологического кризиса у подростков. Подростковый возраст характеризуется как период психологического кризиса. В этот период подростки, переживающие психологический кризис, сталкиваются с различными трудностями, и в связи с этим особенно актуальна психологическая поддержка. Исследования показывают, что те, кто получает психологическую поддержку в подростковом возрасте, переживают более спокойный и психологически здоровый период, чем другие подростки

Ключевые слова: *подростковый возраст, психологический кризис, психологическая поддержка, психотерапия, психокоррекция*

Summary. In the article, issues of psychological support during a psychological crisis in adolescents are investigated. Adolescence is characterized as a period of psychological crisis. During this period, adolescents experiencing a psychological crisis face various difficulties, and in this regard, psychological support is especially relevant. Studies show that those who receive psychological support during adolescence have a more relaxed and psychologically healthy period than other adolescents.

Key words: *Adolescence, psychological crisis, psychological support, psychotherapy, psych correction*

Hər bir yaş dövrünün özünəməxsus psixoloji xüsusiyyətləri, problemləri vardır. Müəyyən yaş dövrlərinin özü ilə gətirdiyi xüsusiyyətləri, psixi dəyişiklikləri bilmək həmin yaş dövrünü keçirən insanları düzgün anlamağa və uyğun yaşamağa imkan yaradır. Belə psixoloji vəziyyətlərdən biri böhran vəziyyətidir. Böhran-insanın öz daxili aləmi və ətraf mühitə narazılığından doğan uzunmüddətli ruhi vəziyyətidir və o insan üçün ən fundamental, həyat üçün əhəmiyyətli olan dəyərlərə və tələbatlar sferasına təsir edir, güclü emosional həyəcanla müşayiət olunur və

lərdən biri böhran vəziyyətidir. Böhran-insanın öz daxili aləmi və ətraf mühitə narazılığından doğan uzunmüddətli ruhi vəziyyətidir və o insan üçün ən fundamental, həyat üçün əhəmiyyətli olan dəyərlərə və tələbatlar sferasına təsir edir, güclü emosional həyəcanla müşayiət olunur və

insanın daxili həyatında dominantlıq edir. Yeniyetmə yaşının böhran probleminə müxtəlif baxışlar mövcuddur. Müxtəlif psixoloji məktəblər və istiqamətlər XIX əsrin ortalarından başlayaraq yeniyetməlik yaş dövrünün böhran problemini tədqiq etmişlər. Psixoloji məsləhət və psixoterapiya vasitəsi ilə yeniyetmələrin bu dövrdə rastlaşdıqları bir çox problemləri aradan qaldırmaq mümkündür [3, s. 1139]. Yeniyetməlik dövründə psixoloji dəstək şəxsin gələcək həyatında müsbət fonda çox rol oynaya bilər. Belə ki, bu dövrdə əksər yeniyetmələr böhran dövrünü çətin keçirir. Onları üzləşdikləri bir çox problemlər narahat edir. Sosial qorxuları artır, cəmiyyətdə mövqə əldə etmək onlar üçün vacib məsələlərdən birinə çevrilir. Ailə ilə ən çox problemlər də məhz bu dövrdə yaşanır. Bu baxımdan psixoloji dəstək təkcə yeniyetmələrlə deyil, paralel şəkildə ailələrlə də aparılır. Əhatəli psixoloji konsultasiyada yeniyetmə və ailə ilə ayrılıqda görüş təşkil olunmalıdır. Yeniyetmənin yaşantısına və üzləşdiyi çətinliklərə təsir etməsinə bağlı olaraq digər ailə üzvləri də bu görüşlərə daxil edilə bilər [1, s. 62]. Yeniyetməlik öz xüsusiyyətlərinə görə fərqli baxış tələb edir. Yeniyetmələrlə işləyən psixoloq – konsultantlar, təməl olaraq fərqli müraciət edən – psixoloq münasibəti qurmalı, yeniyetməlik dövründə müraciət edənin xüsusiyyətlərini və ehtiyaclarını nəzərə almalı və ünsiyyəti artıran xüsusi strategiya və bacarıqlardan istifadə etməlidirlər. İlk növbədə yeniyetmələrə ediləcək müdaxilələrdə valideynlər, müəllimlər və bəzi böyükər söz sahibidirlər. Bununla belə, böyükər psixoloq tapmaqda, bu prosesdə öz məqsədlərini müəyyənləşdirməkdə, göstərilən xidmətin haqqını ödəməkdə və prosesin nə vaxt bitəcəyi məsələsində söz sahibidirlər. Yeniyetmələr prosesdə müraciət edən kimi iştirak etsələr də, bu, həmişə onların psixoloji yardım almaqda istəklilərlər demək deyil. Çünki çox zaman onlar psixoloq – konsultanta valideynləri və ya digər yaxınları tərəfindən gətirilir.

Yeniyetmələrlə işləyən konsultantlar, böyükərdən fərqli olaraq, yeniyetmənin həyatı haqqında məlumatları valideynlərindən və müəllimlərindən alırlar. Onun problemləri və ya güclü tərəfləri haqqında bu məlumatlar adətən bir-biri ilə çox uyğun gəlmir. Yeniyetmənin özünü ifadə etməsi isə fərqiindəlik səviyyəsi fərqli olur.

Valideynlərin yeniyetmənin həyatı ilə bağlı verdiyi məlumatlar onların öz həyat stressləri və ya müxtəlif problemlərinə görə yeniyetməni müxtəlif istiqamətdə lazımınca müşahidə edə bilməmələri ilə məhdudlaşır. Valideynlər tərəfindən yeniyetmə övladlarının davranışları və onların səbəbləri haqqında verilən məlumatlar onların mədəni olaraq aid olduqları qrupla bağlı dəyərləri, standartları, vərdişləri və sosial idealları ilə şərtlənir. Bir sözlə, yeniyetmələrə psixoloji yardım yeniyetmələrin həyatında fərqli baxışları, məqsədləri və motivasiyaları olan bir çox böyükərlə münasibətdə olmağı tələb edir [1, s. 64].

Qeyd edək ki, bir tərəfdən, yeniyetmələrlə işləyən psixoloq – konsultant valideynlər və digər böyükərlə davamlı münasibətdə olmalıdır, digər tərəfdən bu dövr yeniyetmələr üçün müstəqillik hissənin inkişafının ən vacib olduğu həyat dövrüdür. S. Curtis yeniyetmələrin müstəqil olmaq üçün daha çox çalışdıqlarını və muhtariyyət əldə etmək və şəxsiyyəti formalaşdırma yolunda daha çox risk alma ehtimallarının artdığını ifadə etmişdir. Uşaqlardan fərqli olaraq, yeniyetmələr davranışlarında və sosial münasibətlərində ailələrindən daha az asılıdırlar. Onların ailələri ilə münasibətləri daha çox azadlıq axtarışına çevrilir. Bu kontekstdə, yeniyetmə müraciət edənlər ailələrini psixoloji konsultasiya prosesinə daxil etmək istəməyə bilərlər. Onların bu istəklərinə hörmət edilməlidir. Çünki ailənin prosesə cəlb edilməsi onların inkişaf edən fərdiliyinə kölgə sala bilər. Bununla belə, konsultant yeniyetməyə ailəni prosesə fiziki cəlb etməsə də onlarla təmasda olduğunu ona ifadə etməlidir [6, s. 417].

Yeniyetmə tədqiqatlarını özündə birləşdirən meta-təhlil araşdırmaları nəzərdən keçirildikdə, ortaya çıxan nəticələrdən biri fərdi konsultasiya üçün istifadə edilən üsulların təsirlərinin bir-birindən fərqlənməməsidir. Luborskinin fikrincə, əsas konsultant bacarıqlarının konsultasiyanın nəticələrinə təsiri otuz faiz təşkil edir. İstifadə olunan üsulların nəticəyə təsiri yüzdə on beşdir. Bu da digər faktorlara görə əsas konsultasiya bacarıqlarının digər amillərlə müqayisədə nə qədər vacib olduğunu ortaya qoyur. Bu çərçivədə yeniyetmə ilə ünsiyyət qurmaq və prosesi sağlam şəkildə davam etdirmək üçün prosesdəki müraciət edən – konsultant əlaqəsi və konsultantın əsas bacarıqları əhəmiyyətlidir.

Qeyd edək ki, yeniyetmənin inkişaf xüsusiyyətlərini nəzərə almaq psixoloji yardımın

effektivliyini artırır. Yeniyyətlər valideynlə-rindən asılı olmamaq və öz şəxsiyyətlərini əldə etmək üçün mübarizə aparırlar. Bu dövrdə onla-rın özünüdərkətmə və empatiya bacarıqları inki-şaf edir, yaxın münasibətlərə və dostluqlara açıq olurlar. Yeniyyətlər müxtəlif qruplarda sosial-laşır və bir-birindən öyrənirlər. Bu səbəbdən həmyaşıdlar bir dəstək mənbəyi olaraq çox əhə-miyyətlidir, yeniyyətlərlə işləyərkən qrupla psixoloji konsultasiya əhəmiyyətli bir kömək mənbəyidir və unikal bir öyrənmə mühiti yara-dır. Bu dövrdə özünüdərkətmə və empatiya ye-nicə inkişaf edir və yaxın münasibətlər və dost-luqlar yaratmağa imkan verir. Həmyaşıdlar son dərəcə əhəmiyyətli bir dəstəkdir. Onlar resurs mənbəyinə çevrilirlər, ona görə də qrupla psixo-loji konsultasiya mühüm seçim halına gəlir. Or-taq problemlər, bunların universal olduğunu göstərir və müzakirəyə və bir çox narahatedici məsələlərlə bağlı problemlərin həllinə imkan ve-rir. Müstəqillik uğrunda mübarizələrində onlar tez-tez hakimiyyətə müqavimət göstərirlər. Ye-niyyətlər bir-birinə kömək etməkdə böyüklər-dən daha üstüdürlər. Koqnitiv cəhətdən bir-bi-rinə yaxın olduqları üçün bir-birlərinin problemlərini daha yaxşı başa düşürlər. Qrup üzvləri öz fikirlərini ifadə edərkən özlərini tamamilə azad hiss edirlər, çünki onlar bilirlər ki, qrupdakı hər kəs eyni emosiya, düşüncə və davranış meyilləri-nə malikdir [8, s. 7].

Yetkinlərlə münasibət xaricində həmya-şıdları ilə yaxşı şəxsiyyətlərəsas təcrübə, onla-rın həyatını bir az daha asanlaşdırma bilər. Bu təcrübəni ən yaxşı, səmərəli bir qrup işi təmin edə bilər. Qrup bir neçə psixoloji funksiyaya malik-dir. Qrup təcrübəsi yeniyyətlərin özünü tanıma-sı, normallıq hissini inkişaf etdirməsi, ona bö-yüklərdən asılı olmadığı hissini yaşatması və cinsi kimliyini qazanmasına dəstək olması və s. təsirləri səbəbi ilə əhəmiyyətlidir [2, s. 141].

Corey və Corenin fikrincə, yeniyyətlə qrupları yeniyyətlərin ziddiyyətli emosiyalarını başa düşmələri və təcrübə etmələri üçün, bu mü-cadiləni edən tək insan olmadıqlarını görmələri, dəyişməyə qərar verdikləri dəyərlər haqqında açıq suallar verə bilmələri, həmyaşıdları və bö-yüklərlə necə ünsiyyət qurmağı öyrənmələri, mo-dəl olan liderdən bəzi şeylər öyrənmələri baxı-mından əlverişlidir. Bununla yanaşı, yeniyyətlər bu prosesdə öz düşüncələrini kəşf etmələri,

alternativ həll yolları tapmaları və öz həyatları ilə bağlı nəzarət hissini qazanmaları da mümkündür.

Qrupla psixoloji konsultasiyada müzakirə-lər və onlar haqqında rəylərin olması, eqosent-rizmin (mən mərkəzlilik) qırılması və reallığın yoxlanması digər mühüm qazanlardır. Ümu-miyyətlə, həmyaşıdlar böyüklərdən daha çox bir-birlərinə inanırlar. Yaxşı qurulmuş bir qrup, yeniyyətlə üçün böyüklərdən eşitdiyi zaman ve-cinə almadığı və yaşadlarından eşitdiyi zaman özünə yeni imkanlar verən mesajları ehtiva edir. Heç kimin özündəki kimi problemlərinin olma-dığını və ya öz valideynlərinin dünyanın ən pis valideynləri olduğunu düşünən yeniyyətlər üçün qrup yaşantısı əvəzolunmazdır.

Yeniyyətlərlə psixoloji konsultasiya pro-sesində bizə nəticəylə bağlı və qrup prosesi ilə bağlı kiçik məlumatlar da vacibdir. Yeniyyətlərlə qrup işində, fərdi psixoloji konsultasiyada olduğu kimi, valideynlərin bir şəkildə prosesdə iştirak etməsi vacibdir. Yetkinlik yaşına çatma-yan yeniyyətlər işləyərkən qrup üzvlərinin se-çilməsi mərhələsində ailələri məlumatlandırmaq və qrupda iştirak etmələri üçün ailələrin razılığı tələb olunur [9, s. 367].

Qrupla əlaqəli ən vacib dəyişənlər yaş, cins, problem və qrupun böyüklüyüdür. İnkişaf problemi ilə bağlı çalışan mütəxəssislərinin fik-rincə, eyni yaş qrupları funksionaldır. Problemin növü və problemin ciddiliyi qrupun formalaş-ması ilə bağlı başqa bir məsələdir. Bir çox prak-tiklər, əgər problemin xüsusiyyəti qrup prosesini asanlaşdırarsa, fokus qruplara (boşanma, mün-a-qışələrin idarə edilməsi, zorakılıq) üstünlük ve-rərlər. Seansın müddəti yaşa, qrupun növünə və kontekstinə görə dəyişir. Yeniyyətlərdə seans 90 dəqiqəyə qədər davam edə bilər. Yeniyyətlə qrupları ümumiyyətlə qısa müddətli olur və orta hesabla 10 seans davam edir [9, s. 370]. Böyük qruplarından bir çox terapevtik amil məlumdur. Bununla belə, yeniyyətlə qrupları və uşaq qrup-ları ilə bağlı tədqiqatlar məhduddur. Shechtman, Bar El və Hadar və Yalomun fikrinə görə, katar-sis və şəxsiyyətlərəsas öyrənmə qrup üzvlərində ən çox yayılmış amillərdir. Əsas amillərdən biri də sosiallaşmadır. Sosiallaşma yeniyyətlərin inkişaf ehtiyaclarına dayanır. Dəstək aldığı həm-yaşıdları ilə sosiallaşan yeniyyətlər səmimi münasibətlər qurmağı öyrənə bilirlər [9, s.368].

Qeyd edək ki, psixoloji xidmət yalnız psi-xoloji konsultasiya və terapiya ilə məhdudlaş-

mır. Vacib məqamlardan biri yeniyetmələrin düzgün psixoloji maarifləndirilməsidir. Qeyd edək ki, burada xüsusilə, məktəb psixoloqlarının rolu böyükdür. Yeniyetmələrlə silsilə şəkildə görüşlərin keçirilməsi və psixoloji böhran haqqında onların maarifləndirilməsi çox vacibdir. Qeyd etmək lazımdır ki, psixoloji böhran vəziyyətlərində məsuliyyət, əsas yük insanın öz üzərinə düşür. Özü də həyatında heç bir şeyi dəyişdirmək, konkret bir şey etmək istəməsə də, yardım kifayət etməz, təsirsiz və faydasız ola bilər.

K. Rocersə görə, hər bir insan hörmətə layiq olan, irəliləməyə çalışan aktiv varlıqdır. Özünə müəyyən hədəflər qoymağı və onlara nail olmağı bacarır və bunun üçün bütün resurslara sahibdir. Lakin insanın fitri potensialını reallaşdırması, əlindəki resurslardan istifadə etməsi üçün müəyyən şərait lazımdır və bəzən - lazımı

resursları tapmaqda köməklik. Beləliklə, bir insanın özü böhran vəziyyəti daxil olmaqla problemləri həll edə bilər, bunun üçün bütün lazımı istedadlara və resurslara sahibdir (lakin bundan hələ istifadə edə bilməyi bacarmaya bilər). İstər psixoloji məsləhət prosesində, istərsə də psixoloji marifləndirmədə psixoloqların vəzifəsi, insanı öz resursları ilə əlaqələndirmək, mövcud vasitə arsenalında konstruktiv modelləri birlikdə axtarmaq və ən əsası bu mövcud vasitələrdən hələ istifadə etmədiyi yerdə necə istifadə etməyi öyrətməkdir. Burada özünüdəstək üsullarını bilmək çox vacib məsələlərdəndir [9, s. 455].

Böhran vəziyyətindəki bir insana üç səviyyəli təsirdən (davranış, koqnitiv və emosional) danışdığımız üçün, özünüdəstəyin göstərilməsi hər üç səviyyəni, xarakteri əhatə edən kompleks olmalıdır.

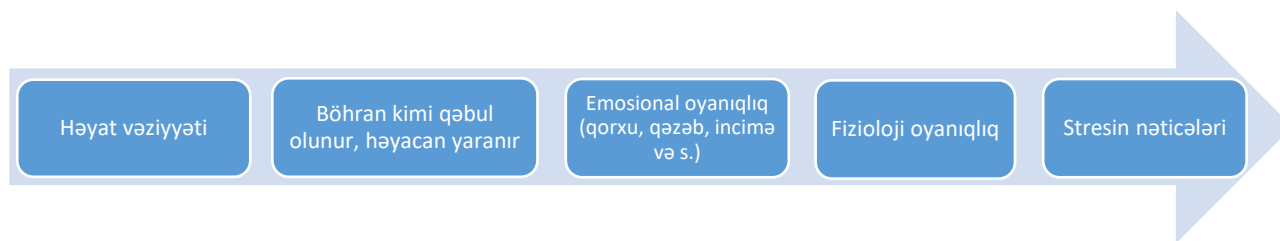
Özünüdəstəyin istiqamətləri

Davranış səviyyəsi	Koqnitiv səviyyə	Emosional səviyyə
<ul style="list-style-type: none"> • Travmatik vəziyyətlərdə davranışın yeni metodlarına yiyələnmək • Sosial dəstəyin axtarışı • Böhrandan çıxış proqramının həyata keçirilməsinə dair konkret hərəkətlərin alqoritmi (hazırlanması və əməl olunması) • Səhhətin qayğısına qalma • Böhran və ya digər çətin həyat vəziyyətini yaşayan yaxın adamların qayğısına qalma • Aktiv həyat tərzini, ünsiyyət. Çətin vəziyyətə düşmüş insanlara dəstək. 	<ul style="list-style-type: none"> • Resursların inventarizasiyası. • Real hədəflərin qoyulması • Məqsədin dəyişdirilməsi • Həyatda baş verən hadisələrin məsuliyyətini öz üzərinə götürmək (internallıq) • Səmərəli düşüncələrin təhlili. • Özünüinandırmaq formulası • İnam. • Pozitiv bitmiş vəziyyətlərin təhlili, artıq mövcud olan və işləyən uğur strateqiyalarının müəyyən olunması. 	<ul style="list-style-type: none"> • Uğurun əldə olunması üçün motivasiyanın formalaşması • Özünü qəbul etmə. Şəxsi neqativ emosiyaların qəbul olunması • Mənfi emosiyaların öhdəsindən gəlmə bacarığı • Özünü sevindirmək, həzz vermək imkanından istifadə etmək • Uşaqlara, qocalara, zəif insanlara və dəstəyə ehtiyacı olanlara pozitiv həyat tərzinin nümayişi. • Çətin vəziyyətlərin öhdəsindən gəlməsində pozitiv təcrübəsi olan uğurlu insanlarla ünsiyyət qurmağa çalışın.

Şəkil 1. Özünüdəstəyin istiqamətləri

D. Qrinberqin təklif etdiyi stress modelinə uyğun olaraq, həyatımızda ortaya çıxan, uyğunlaşmalı olduğumuz müəyyən həyat vəziyyəti, stress vəziyyəti kimi qəbul edilə bilər. Travmatik vəziyyətin koqnitiv olaraq qiymətləndirilməsi onu stressli, mənfi kimi qəbul olunmasına, narahatlıq diskomfort hiss edəcəyimizə gətirib

çıxara bilər. Özünü qəzəb, qorxu, qısqınc kimi göstərə bilən fizioloji həyəcana səbəb olur. Tənəffüs tezliyi, əzələ gərginliyi, qan təzyiqi artır və s. Bu vəziyyət uzun müddətlidirsə, o xəstəlik, iş qabiliyyətinin azalması, ailədə və işdə qarşıdurmalarla nəticələnə bilər [10].

Şəkil 2. Qrinberqin stress modeli

Beləliklə, həyat vəziyyətinin stressə səbəb olub-olmayacağı insanın koqnitiv qiymətləndirməsindən asılıdır. Eyni vəziyyət bir insan üçün stresli, lakin başqası üçün normal bir hal ola bilər. Hətta, fərqli vaxtlarda eyni insan üçün eyni vəziyyət bir halda stresli ola bilər, digərində isə yox. Bu o deməkdir ki, vəziyyətin koqnitiv qiymətləndirməsi həm insanın özünəməxsus xüsusiyyətləri, həm də kontekstlə (ailə mühiti, işdəki vəziyyət) bağlıdır. Bu vəziyyətdə özünə dəstək, hər zaman parlaq, müsbət məqamları necə tapmağı öyrənməsi lazım olan şəxs tərəfindən dəyişiklik ilə ifadə olunacaq. Psixoloji konsultasiyanın bir istiqaməti də müraciət edənlərə bu mövzuda dəstək olmaqdır.

Ümumilikdə nəticə olaraq qeyd edək ki, psixoloji böhran yaşayan yeniyyətlərə bu yaş dövrünün xüsusiyyətləri və yeniyyətinin bu dövrdəki ehtiyacları nəzərə alınmaqla fərdi və qrup psixoloji konsultasiya xidmətləri vacibdir. Bu dövrü az problemlə keçən yeniyyətlər daha sağlam sosial münasibətlər qurur, daha sağlam emosional dünyaya sahib olurlar, özləri haqqında daha real qavrayışlara malikdirlər və s. Müasir dünyada yeniyyətlər arasında zorakılıq, maddə istifadəsi və silahdan istifadə hallarının nə qədər artdığını nəzərə alsaq, böyüklər (valideynlər,

müəllimlər və s.) yeniyyətlərin davranışlarına daha həssas yanaşılmalıdır [7, s. 44]. Bu dövrdə problemlərlə üzləşən yeniyyətləri ilk öncə yaşadığı ailə, təhsil aldığı məktəb və əhatəsi dəstəkləməlidir. Ailələr uşaqlara düzgün yanaşmalı, onları dəstəkləməli, psixoloji gərginlik və problemlər zamanı ehtiyac olduqda mütəxəssisə müraciət edilməlidir. Yeniyyətlərin fiziki və psixoloji sağlamlığının təmin edilməsi gələcək sağlam cəmiyyətin təmin edilməsi deməkdir.

Problemin aktuallığı. Müasir dövrdə psixoloji böhran hallarının şəxsiyyətin inkişafının yaş, cins və s. xüsusiyyətləri ilə bağlı araşdırılması psixologiya elmi üçün çox aktual məsələlərdəndir. Xüsusilə, yeniyyətlilik dövründə böhran hallarının qaçılmaz olduğunu nəzərə alaraq, bu dövrdə böhran yaşayan yeniyyətlərin psixoloji vəziyyətini araşdırmaq və psixoloji yardım məsələlərini tədqiq etmək çox önəmlidir.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalə çərçivəsində psixoloji böhran zamanı yeniyyətlərdə rast gəlinən problemlər və bu problemlərin psixokorreksiya məsələləri yer almışdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən əldə olunan ümumiləşdirmə və nəticələr praktik fəaliyyətlə məşğul olan mütəxəssislər, eyni zamanda şəxsiyyət və yaş və inkişaf psixologiyası üzrə aparılan araşdırmalarda faydalı ola bilər.

Ədəbiyyat:

1. Rüstəmov, E. Təhsildə Psixoloji Xidmətin əsasları (məktəb psixoloqları üçün vəsait). / E. Rüstəmov, M. Əliyeva, M. Allahverdiyeva. – Bakı, – 2021, – 275 s.
2. Rimas Kuçyunas, Psixoloji məsləhətin əsasları, m:akademik layihə. – 1999. – 240 s.
3. Kaplan&Sadock, Davranış bilimleri/Klinik Psikiyatri, XI baskı, Güneş tıp kitabevleri. – 2006. – 4856 s.
4. Bakırcıoğlu, R. (2011). Çocuk ve Ergende Ruh Sağlığı. Ankara: Anı Yayıncılık.
5. Bloomquist, Michael L. ve V.Schenell, Steven. Helping children with aggression and conduct problems: Best practices for intervention. – New York: Guilford Press, – 2002.
6. Curtis, S. (1992). Promoting health through a developmental analysis of adolescent risk behavior. Journal of School Health, c.9, s.62, s.s. 417-420.
7. Cepeda, Claudio ve Gotanco, Lucille. Clinical manual for the psychiatric interview of children and adolescents. s.l.: American Psychiatric Publishing, – 2017. – s. 1-53.
8. Egbochuku, E.O & Aihie, N.O. (2009). Peer group counselling and school influence on adolescents' self-concept, Journal of Instructional Psychology, 36, 1-10.

9. Kincade, E. A., & Kalodner, C. R. (2004). The Use of Groups in College and University Counseling Centers. In J. L. DeLucia-Waack, D. A. Gerrity, C. R. Kalodner, & M. T. Riva (Eds.), *Handbook of group counseling and psychotherapy* (pp. 366-377). Sage Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781452229683.n26>
10. https://www.researchgate.net/figure/Greenbergs-Stress-Model-Greenberg-2012_fig1_365877101

E-mail: matanat.a@psixologiyainistutu.az

Rəyçilər: *prof. R.F. İbrahimbəyova,*
psixol.ü.fəls.dok. T.R. Musayeva

Redaksiyaya daxil olub: 16.10.2023